

De erfenisroute

(Rondje Ommerschans - Balkbrug - Ommerkanaal - Dedemsvaart - Balkbrug - Ommerschans)

(leidraad voor begeleidende gids)

0. Vooraf

De Historische Vereniging De Ommerschans organiseert iedere laatste zondag van de maand een rondwandeling met gids op en rondom de voormalige schans. In deze anderhalf uur durende wandeling wordt uitgebreid aandacht besteed aan de bijzondere geschiedenis van het gebied.

Omdat het een wandeling betreft zijn de mogelijkheden om de wijdere omgeving van de schans te verkennen beperkt. Om die leemte op te vullen is een fietsroute van 31 km rondom de schans uitgezet langs een aantal bezienswaardigheden die niet in de rondwandeling zijn opgenomen maar die wel te 'linken' zijn aan de geschiedenis van de schans. Net als bij de wandelingen betreft het een begeleide fietstocht.

Al fietsende wordt duidelijk dat de vestiging van een bedelaars- en strafkolonie op en rond de schans door de Maatschappij van Weldadigheid blijvende invloed heeft gehad op de ontwikkeling van de regio.

Initiatiefnemer en drijvende kracht achter de Maatschappij van Weldadigheid was generaal Johannes van den Bosch.

Maar er is nog iemand die in dezelfde periode zijn stempel heeft gedrukt op de ontwikkeling van de regio. Dat is Willem Jan baron van Dedem, landeigenaar, ondernemer en stichter van de Dedemsvaart. Aan zijn 'erfenis' wordt tijdens de fietstocht eveneens uitgebreid aandacht besteed.

Beide mannen hebben elkaar meerdere keren ontmoet. De eerste keer in 1819, toen Van den Bosch zich oriënteerde op de vestiging van een bedelaarsgesticht op en rond de Ommerschans en Van Dedem het belang daarvan voor zijn eigen hoofdactiviteit - de voltooiing van de Dedemsvaart - direct onderkende.

Johannes van de Bosch

Willem Jan van Dedem

De fietsroute loopt over vrijliggende fietspaden en verkeersluwe plattelandswegen en is ook uit toeristisch oogpunt interessant. De route is ook geschikt voor kinderen die geen moeite hebben met de lengte van de route.

1. De Ommerschans en de Maatschappij van Weldadigheid.

[De bezienswaardigheden op en in de directe omgeving van de schans zijn opgenomen in de maandelijkse begeleide rondwandeling. Ze zijn daarom niet opgenomen in de fietsroute. Hier wordt volstaan met een summiere beschrijving van de geschiedenis van de Ommerschans.]

De Ommerschans die omstreeks 1625 is gebouwd maakte deel uit van een hele linie van verdedigingswerken om de noordelijke provincies gedurende de tachtigjarige oorlog te beschermen tegen aanvallen van de Spanjaarden. In 1819, de in verval geraakte schans had zijn militaire betekenis inmiddels verloren, gaf Koning Willem I aan de Maatschappij van Weldadigheid het vruchtgebruik van de schans en de daarbij behorende gebouwen teneinde er een bedelaarsinstituut te stichten.

Op initiatief van Johannes van den Bosch was in 1818 de Maatschappij van Weldadigheid opgericht met als doel om 'luilevende armen', bedelaars, landlopers, vondelingen en wezen op te voeden tot zedelijkheid en een bestaan te bieden op zogenaamde, nieuw te vestigen, landbouwkoloniën. Het was een ambitieus plan met als doel om de armoede in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden te bestrijden. Als eerste wordt de proefkolonie Frederiksoord opgericht, spoedig gevolgd door Frederiksoord, Willemsoord en Wortel. Het zijn zogenaamde vrije koloniën waar men, weliswaar onder toezicht maar in betrekkelijke vrijheid, kleinschalige landbouw kan beoefenen. Voor niet-werkwilligen worden onvrije koloniën gesticht, waar men niet vrij is en onder dwang arbeid moet verrichten. Dat zijn de Ommerschans, Veenhuizen en Merksplas.

Zuidoostzijde van de Ommerschans (omstreeks 1825)

Elke kolonie is anders maar overal ontstaat een nieuw en gelijksoortig landschap met rechte lanen en waterwegen, rechthoekige kavels en een karakteristieke bebouwing. Met eigentijdse voorzieningen zoals ziekenhuizen, scholen, kerken, gaarkeuken en een eigen ziekenfonds liep de Maatschappij van Weldadigheid vooruit op de rest van Nederland en België.

Het bedelaarsgesticht Ommerschans komt in 1823 gereed. Centraal staat een groot vierkant hoofdgebouw van 100 bij 100 meter rond een binnenplaats van 80 bij 80 meter, destijds qua oppervlakte het grootste gebouw van Nederland. Mannen en vrouwen worden er gescheiden gehuisvest. Dat gold ook voor echtparen. Aanvankelijk is er plaats voor 1000 kolonisten in 25 zalen.

In bijgebouwen worden werkplaatsen voor kolonisten ingericht, waaronder een

spinnerij, juteweaverij, klompenmakerij, smederij, touwslagerij en timmerwerkplaats. Rondom het schansgebied worden 21 kolonieboerderijen gesticht, waar kolonisten onder toezicht landarbeid moeten verrichten. Bewoners van de hoeves, hoevenaars genoemd, worden geselecteerd onder de kolonisten van de vrije koloniën.

1820

1859

1896

Ondanks alle goede bedoelingen raakte de Maatschappij van Weldadigheid in financiële problemen, met als gevolg dat de Maatschappij in 1859 gedwongen werd het beheer van de Ommerschans over te dragen aan het rijk. Ommerschans werd daarna een zogenaamde Rijkswerkinrichting. De kolonisten werden voortaan verpleegden genoemd. In 1890 wordt de inrichting helemaal opgeheven. De nog aanwezige verpleegden werden naar Veenhuizen overgebracht.

Uit het Rijkswerkinrichting Ommerschans is in 1894 een rijksopvoedingsgesticht voor jongens voortgekomen. Omdat de Ommerschans door de jaren heen een slechte naam had gekregen zag men ervan af om daarvoor de koloniegebouwen te benutten. Er werd voor gekozen om het nieuwe complex, dat de naam Veldzicht krijgt, iets noordelijker te bouwen.

In 1932 is het Rijksopvoedingsgesticht voor jongens opgeheven en is Veldzicht herbestemd tot Rijksasiel voor psychopaten, waar ontoerekeningsvatbaar verklaarde criminelen werden verpleegd. Sinds 2016 is het een Centrum voor Transculturele Psychiatrie. Het biedt onder meer psychiatrische hulp aan mensen met een niet-westerse achtergrond.

2. Beschermd dorpsgezicht Ommerschans-Balkbrug

In 2011 is het gebied Ommerschans-Balkbrug, vanwege het historisch-ruimtelijk karakter ervan, officieel aangewezen als beschermd dorpsgezicht. De motivering daarvoor was:

"De historische gelaagdheid van het landschap, gevormd door militaire [de schans], sociaaleconomische [de bedelaarskolonie] en pedagogisch-penitentiaire [Veldzicht] ontwikkelingen, is nog duidelijk herkenbaar in de ruimtelijke structuur. (...) Zo is een uniek geheel ontstaan, opgebouwd uit cultuur-, architectuur- en ruimtelijk-historische waarden van verschillende aard."

Beschermd dorpsgezicht Ommerschans-Balkbrug

Het beschermde gebied omvat het centrale, meest gave deel van de 19e-eeuwse, veenontginningen met lanen, vaarten en boerderijen van de Maatschappij van Weldadigheid. Binnen deze structuur liggen het rijksasiel Veldzicht, de voormalige directeurswoning, voormalige dienstwoningen en de restanten van de oorspronkelijke

schans. Veldzicht en de schans liggen aan een zeer oude verbindingsweg naar de noordelijke provincies.

De stedenbouwkundige structuur, het oorspronkelijke hoofdgebouw van Veldzicht en de meeste dienstwoningen aan de Ommerweg en de Boslaan zijn ontworpen door Willem Metzelaar.

Twee dubbele dienstwoningen aan de Boslaan, bestemd voor hoger personeel, zijn ontworpen door J.G. Robbers.

Het aantal rijksmonumenten in de kern van Balkbrug bedraagt 17.

De vader van Willem Metzelaar, Johan Metzelaar, was een selfmade architect. Hij schapte het tot hoofdingenieur voor de gevangenis- en rechtsgebouwen in dienst bij het ministerie van Justitie. Internationale bekendheid verwierf hij met zijn ontwerpen voor de koepelgevangenissen in Arnhem en Breda. Een ander bekend werk van hem is de Van Mesdagkliniek in Groningen. Op het terrein van de strafkolonie Veenhuizen van de Maatschappij van Weldadigheid ontwierp hij diverse gebouwen, waaronder de directeurswoning 'Klein Soestdijk'.

Arnhem: koepelgevangenis

Veenhuizen: Klein Soestdijk

Willem Metzelaar volgde zijn vader in 1886 op als hoofdingenieur-architect bij het Ministerie van Justitie. Daarvoor was hij 10 jaar stadsarchitect van Deventer geweest. Voorbeelden van ontwerpen van Willem Metzelaar zijn - naast Veldzicht en de dienstwoningen in Balkbrug - het gerechtsgebouw in Zutphen, de koepelgevangenis in Haarlem en de gevangenissen Norgerhaven en Esserheem met de daarbij behorende dienstwoningen op het terrein van de strafkolonie Veenhuizen.

Vader Johan en zoon Willem Metzelaar hebben door het hele land tientallen gevangenissen, gerechtsgebouwen en kantongerechten ontworpen.

Veenhuizen: dienstwoning

Deventer: voormalige Houtmarktschool

J.G. (Han) Robbers was van 1914 tot 1923 adjunct-bouwmeester voor de Justitiegebouwen. In die periode ontwierp hij de twee dubbele dienstwoningen voor hoger personeel aan de Boslaan 29-35 in Balkbrug en verder nog zes dienstwoningen in

de strafkolonie Veenhuizen.

In 1923 werd hij benoemd tot hoofdarchitect van de Rijksgebouwendienst. In die hoedanigheid ontwierp hij onder andere het voormalige Huis van Bewaring aan de Marktstraat in Almelo (nu: rijksmonument/hotel).

Almelo: Huis van Bewaring

3. Limiethuisje en Dronkemanslaantje (Boslaan 92, Balkbrug)

Ontsnappen uit de Ommerschans was niet gemakkelijk omdat deze streng werd bewaakt en was voorzien van een ophaalbrug, hekken en een gracht. Kolonisten hadden een grotere kans om te ontsnappen als ze overdag aan het werk waren op een van de kolonieboerderijen. Om dat te verhinderen werden op strategische punten rondom het gebied aanvankelijk een 25-tal veldwachterhutten gebouwd.

Na 1859, toen de kolonie een rijksinstelling werd, zijn deze hutten vervangen door een 15-tal zogenoemde limiethuisjes. Een limiethuisje is een op een tolhuis gelijkend woonhuis van waaruit de landerijen van de Rijkswerkinrichting konden worden bewaakt. De ramen in de huisjes waren zodanig geplaatst dat men vanuit elk huisje vrij zicht had op het volgende huisje. Het limiethuisje aan de Boslaan is het laatst overgebleven exemplaar.

Koloniehoeves en limiethuisjes

De veldwachterhutten en limiethuisjes werden bewoond door kolonisten en hun gezinnen die vanwege goed gedrag tot bewaker waren bevorderd.

De naam Dronkemanslaantje stamt uit de tijd van de Maatschappij van Weldadigheid. Volgens de overlevering keerden dronken kolonisten die aan de aandacht van bewakers waren ontsnapt en in Balkbrug een café hadden bezocht, via deze laan terug naar de kolonie. Alcohol was in de kolonie niet te koop. En ofschoon koloniegeld - feitelijk een vorm van gedwongen winkelnering - buiten de kolonie geen waarde had slaagden sommigen er toch in om aan 'gewoon' geld te komen. Personeel van de kolonie was vermoedelijk bereid koloniegeld te wisselen tegen gangbaar geld. Ongetwijfeld tegen een voor de kolonist nadelige koers.

4. Voormalige kolonieboerderijen (1e Schansweg, Balkbrug)

Het werk op de Ommerschans bestond uit fabrieks- en veldarbeid. De meeste bedelaars/kolonisten moesten werken op het land dat hoorde bij één van de 21 hoeves van de Maatschappij van Weldadigheid. Diegenen die daartoe lichamelijk niet

in staat waren werden in één van de werkplaatsen aan het werk gezet, de mannen apart van de vrouwen.

De kolonieboerderijen of hoeves waren ongeveer 35 ha groot. De grond bij de boerderijen moest, voordat die in gebruik kon worden genomen, eerst ontgonnen worden. Verder moesten lanen en waterlopen worden aangelegd. Dat gebeurde volgens een vast, rechtlijnig en rechthoekig patroon dat kenmerkend is voor alle koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid. De karakteristieke landschapsstructuur die daardoor ontstond is goed bewaard gebleven.

Op de hoeves woonden en werkten speciaal daarvoor geselecteerde kolonisten uit de vrije koloniën die vanwege goed gedrag en positieve werkhouding geschikt werden geacht om als hoevenaar te functioneren. De rest van het gezin verhuisde dan mee. Op de velden werden gewassen geteeld die in die tijd in Drenthe gangbaar waren: rogge, aardappelen, gerst, boekweit, vlas, haver en groentes. Daarnaast spurrie en gras/klaver mengsels voor de dieren. Koeien, varkens en schapen voor melk, vlees en wol en voor de bemesting van het land. Voor de grondbewerking werden ossen en later ook paarden ingezet.

Na de sluiting van het bedelaarsgesticht in 1890 werden de koloniegronden en de hoeves geleidelijk aan verkocht. Van de 21 kolonieboerderijen zijn er slechts drie bewaard gebleven, namelijk de hoeves nr. 8 en nr. 11 aan de 1ste Schansweg en hoeve nr. 4 aan de Balkerweg. Hoewel ze in de loop van de tijd meerdere keren zijn verbouwd en uitgebreid zijn ze nog goed als zodanig herkenbaar.

Hoeve nr. 11

Over alle 21 hoeves zijn de nodige anekdotes uit de periode van het bedelaarsgesticht en de strafkolonie te vertellen. Dat geldt ook voor hoeve nr. 11, met als meest opmerkelijke feit dat de 13-jarige dochter van hoevenaar Hoogenberk, Zientje Hoogenberk, er in 1889 met messteken om het leven is gebracht. De provinciale Drentsche en Asser Courant berichtte er op 18 en 19 oktober als volgt over:

"Het gister door onzen correspondent te Meppel vermelde gerucht, dat een meisje van 13 jaar door een kolonist van de Ommerschans zoude zijn vermoord, blijkt helaas op waarheid te berusten (...)."

"Omtrent den moord op het 13jarig meisje van den hoevenaar H. [Hoogenberk] te Ommerschans verneemt men nader: De verpleegde van Esch had reeds 3 maanden op de hoeve van Hogenberk gewerkt, waar het hem zeer goed scheen te bevallen, doch daar het dochtertje over hem had geklaagd, wyl hij relaties met haar trachtte aan te knopen, was hem eergisteren aangezegd dat hij ander werk zoude krijgen (...)."

"Toen hij eergisteren namiddag met een kameraad bezig was in het karnhok, liep hij (...) op zijn kousen met een mes op het meisje toe en stak haar (...) in de zijde. Op haar

geschreeuw kwam de moeder toegelopen, waarna zij, gesteund door de moeder, tot de kamer is voorgestrompeld en aldaar spoedig is overleden. De dader, die bloodshoofds en op kousen de deur was uitgevlucht, werd spoedig achterhaald en gevangen genomen. De moordenaar is 50 jaar en heeft reeds vroeger met de gevangenis kennis gemaakt."

Zientje is begraven op de begraafplaats van de Ommerschans. Haar grafsteen is nog aanwezig en te vinden op het (voorste) gedeelte dat bestemd was voor personeel van de kolonie.

De dader, Arie van Es, werd veroordeeld tot een gevangenisstraf van 12 jaar. De officier had daarvoor 20 jaar geëist. In hoger beroep werd de straf echter omgezet naar 8 jaar. De beroepsrechter achtte voorbedachte rade niet bewezen.

Vermeldenswaard is ook het volgende:

- De vader van Zientje - Nicolaas Hoogenberk - was, voordat hij hoevenaar werd, koetsier en tuinbaas van jonkheer Gijsbertus van Hemert. Jonkheer Van Hemert was veenbaas, lid van Gedeputeerde Staten van Overijssel en stichter van het landgoed Dalvoorde. Zientje is op Dalvoorde geboren. Het landgoed grensde aan de Dedemsvaart en in de Noordwesthoek aan de kolonie Ommerschans. Niet geheel toevallig. Van Hemert had namelijk nauwe familiebanden met Johannes van den Bosch, de stichter van de Maatschappij van Weldadigheid. De twee zusters van Van Hemert waren getrouwd met twee zoons van Johannes.

- Hoevenaar Hoogenberk was de opvolger van hoevenaar Harm Heidema. Een bij Harm inwonende broer, Lammert Heidema, was getrouwd met Maria Braxhoven. Maria was het tweede kind van Tobias Braxhoven en Christina Coene. Christina overleefde haar man Tobias. Ze stierf in het bijzijn van haar schoonzoon op hoeve nr. 11. Tobias Braxhoven is een bekende voor lezers van het Pauperparadijs, het boek van Suzanna Jansen over de lotgevallen van familieleden in de kolonie Veenhuizen. Het verhaal van de familie van Suzanna in Veenhuizen begint bij Tobias. Hij was er zaalopziener.

5. Het zwaard van Ommerschans (Maatschappijwijk, Witharen)

Ogenschijnlijk is er niet veel te zien langs de Maatschappijwijk. Toch is de locatie bijzonder omdat hier, in het perceel ten noorden van de weg, ter hoogte van huisnummer 6, in 1896 een voorwerp is gevonden dat sindsdien wordt gerekend tot één van de meest zeldzame en bijzondere objecten uit de Nederlandse en Europese prehistorie: het Zwaard van Ommerschans, icoon van de Nederlandse archeologie.

Het zwaard van Ommerschans

De grond waarop het zwaard is gevonden was in die tijd eigendom van de Duitse grootgrondbezitter en landgoedeigenaar Eduard Lüps. Een houtvester, in dienst van

Lüps, heeft het zwaard jarenlang in zijn woning in Junne bewaard. Daartoe had hij het zwaard - zich niet bewust van de waarde ervan - op een houten plank gespijkerd en het geheel opgehangen aan de schoorsteen in zijn woonkamer.

In 1927 werd de toenmalige directeur van het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) in Leiden, bij een bezoek aan de gemeente Ommen, door de burgemeester geattendeerd op de aanwezigheid van de vondst in de woning van de houtvester. Vanaf die tijd heeft het RMO, dat direct enthousiast was over de vondst, pogingen ondernomen om het zwaard te verwerven. Van een aankoop kwam het echter niet omdat met de familie Lüps geen overeenstemming kon worden bereikt over de prijs. Toen de familie in 1932 het grondbezit bij Ommen verkocht en terugkeerde naar Duitsland verhuisde het zwaard mee.

In 2017 besloten de nazaten van Eduard Lüps het zwaard bij Christie's in Londen te laten veilen. Bij die gelegenheid wist het RMO het zwaard uiteindelijk voor de prijs van 550.000,- euro te bemachtigen.

Het bronzen zwaard van Ommerschans maakt deel uit van een groep van zeldzame 'reuzenzwaarden' uit de bronstijd (2000-800 v. Chr.) waarvan er slechts zes bekend zijn. Waarschijnlijk zijn de zwaarden door één en dezelfde meester-bronsgieter, ca. 1100 v. Chr., gemaakt. Ze zijn vrijwel identiek en raakten al in de prehistorie verspreid over Engeland (2), Frankrijk (2) en Nederland (Ommerschans en Jutphaas). Het zwaard van Ommerschans is van de zes het meest indrukwekkende, gave en wetenschappelijk gezien meest interessante exemplaar.

Het gaat in alle zes de gevallen om ceremoniële of rituele zwaarden die niet geschikt waren om mee te vechten. Daarvoor zijn ze te mooi, te groot en te zwaar. Het Zwaard van Ommerschans bijvoorbeeld is bijna 70 cm lang en weegt bijna 3 kg. De zwaarden moesten vermoedelijk vooral indruk maken door hun formaat en hun schoonheid.

Topografische kaart 1896

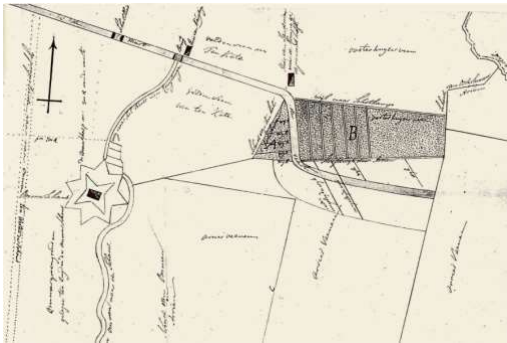
Het perceel waarop het zwaard is gevonden is nu in gebruik als cultuurgrond. Dat was in 1896, het jaar waarin het zwaard is gevonden, nog niet het geval.

Op de topografische kaart van 1896 is de voormalige bedelaarskolonie Ommerschans, met de typerende rechthoekige verkaveling, duidelijk herkenbaar. Ook het Canadabos, zoals dat in de volksmond wordt genoemd, is al aanwezig. Maar het zogenoemde Ommerveld, zuidelijk daarvan, waar het zwaard is gevonden, is nog grotendeels onontgonnen terrein. Het is moeilijk toegankelijk moerassig veen. Ongetwijfeld is dat mede de verklaring waarom het zwaard duizenden jaren lang onopgemerkt is gebleven en pas eind 19e eeuw - de bedelaarskolonie Ommerschans en de Rijkswerkinrichting waren al opgeheven - is gevonden.

6. Het Ommerkanaal

Bij zijn zoektocht naar een geschikte plek voor het stichten van een bedelaarskolonie wordt Johannes van den Bosch geattendeerd op de in onbruik geraakte Ommerschans. Hij bezoekt het gebied een aantal keren, waarbij hij al snel in contact komt met Willem Jan baron van Dedem, veenbaas en bezig met een kanaal van Hasselt naar de Vecht bij Ane. De baron betoont zich een enthousiast voorstander van de vestiging van een bedelaarskolonie op en rond de Ommerschans, zoals blijkt uit een

brief van 12 januari 1819 die kort na hun ontmoeting bij de Maatschappij van Weldadigheid bezorgd wordt. Hierin biedt hij Johannes van den Bosch in de meest vleeiende bewoordingen zijn volledige medewerking aan bij de vestiging van een kolonie.

Figuratief kaartje Willem Jan van Dedem

In dezelfde brief heeft Van Dedem het ook over een kanaal, "zoals door die van Ommen" geprojecteerd is. Bij de brief is een door de baron getekend figuratief kaartje gevoegd waarop de geprojecteerde Ommervaart is ingetekend. Het tracé ligt ten westen van de Ommerschans.

Voor de aanleg van deze nieuwe vaart had de gemeente kort daarvoor subsidie bij de koning aangevraagd. Die aanvraag was echter niet gehonoreerd. Het benodigde geld moest Ommen maar elders zien te vinden. Ook haalde hij een streep door het geprojecteerde tracé. Zijne Majesteit wilde wel zijn goedkeuring aan de aanleg van een kanaal geven, maar dan moest het geprojecteerde tracé worden bijgesteld en aangepast aan zijn opvattingen.

Bij de vestiging van een bedelaarskolonie en de aanleg van een kanaal waren aldus drie partijen met uiteenlopende belangen direct betrokken:

- De Maatschappij van Weldadigheid die veel grond nodig heeft voor de vestiging van kolonieboerderijen,
- Van Dedem die veel grond in het gebied bezit en vanwege zijn belang in de vestiging van de kolonie met het oog op de voltooiing van zijn vaart en de vervening van het gebied,
- De gemeente Ommen die ook veel grond bezit in de directe omgeving van de schans maar geen geld heeft voor de aanleg van een kanaal.

De onderhandelingen die partijen voeren, niet zonder het nodige gesteggel, resulteren in een:

- *Koninklijk Besluit betreffende goedkeuring voor het graven van een kanaal van Ommen tot in de nieuwe vaart van Hasselt [de latere Dedemsvaart], met bijgaande overeenkomst tussen J. van den Bosch en W.J. baron van Dedem betreffende de afstand en ruiling van gronden om de Ommerschans ten behoeve van het graven van een kanaal (1820).*
- *Onderhandse akte van overeenkomst tussen de Maatschappij van Weldadigheid en het gemeentebestuur van Ommen, waarbij de eerstgenoemde zich verplicht tot het graven van een kanaal vanaf de Dedemswijk door het gesticht en vandaar langs de Ommerschans naar de stad Ommen (1824).*

De wens van Ommen om een kanaal aan te leggen van de Vecht bij Ommen, via Witharen naar de Dedemsvaart, is goed verklaarbaar. Door de eeuwen heen had Ommen geprofiteerd van de ligging aan de Vecht. Handel en nijverheid konden volop

floreren van de scheepvaart tussen Zwolle en het Duitse achterland. Maar vanaf de tweede helft van de 19e eeuw stakte de ontwikkeling. De bevaarbaarheid van de Vecht verslechterde met de jaren, steeds meer schepen lieten Ommen links liggen en de aanleg van de Dedemsvaart zou leiden tot een snellere verbinding met het Duitse achterland van Zwolle. Er wordt in 1820 inderdaad een begin gemaakt met de aanleg van een kanaal, maar verder dan Witharen komt men niet. Door aanhoudend gesteggel en gekissebis, vooral over geld, wordt het graafwerk nooit afgemaakt. Het zal nog tot 1865 duren voordat het 10 km lange kanaal er daadwerkelijk komt. Niet volgens het oorspronkelijk geprojecteerde en door de koning goedgekeurde tracé, maar veel oostelijker en ook niet zozeer als vaarwater, maar primair als afwatering van de Dedemsvaart, waar door vervening minder water in het gebied zelf werd vastgehouden. Water dat afgevoerd moest worden. Het kanaal was alleen geschikt voor kleinere vrachtschepen. Later is het op aandringen van de gemeente Ommen nog wel verbreed en uitgediept en geschikt gemaakt voor schepen tot 80 ton. Maar de betekenis als vaarwater nam, met de opkomst van wegvervoer, allengs af. Sinds 1965 is de vrije doorvaart helemaal geblokkeerd en dient het enkel nog als waterafvoer.

7. Tijdpad Zuiderbos (Dedemsvaart)

Met de aanleg van het Tijdpad langs de watergang van het Zuiderbos heeft de gemeente Avereest het millenniumjaar 2000 en de opheffing van de gemeente willen markeren. In 2001 is de gemeente opgegaan in de gemeente Hardenberg. Het tijdpad verbeeldt de geschiedenis van de voormalige gemeente Avereest. Langs het pad zijn elf informatiepunten ingericht die op een speelse manier laten zien hoe het landschap in de loop der jaren door de mens is veranderd, van een ontoegankelijk veenmoeras in een hedendaags, veenkoloniaal cultuurlandschap. Aan de Ommerschans als verdedigingswerk en als bedelaars- en strafkolonie en aan de aanleg van de Dedemsvaart door Willem Jan baron van Dedem zijn drie aparte informatiepunten gewijd. Een van de informatiepunten herinnert aan de winnaar van de extreem barre Elfstedentocht van 1963, Reinier Paping, Dedemsvaarter van geboorte.

8. C I love you (Kotermeerstalpad, Dedemsvaart)

Halverwege het Kotermeerstalpad, ter hoogte van het daar aangelegde strand, is op enige afstand aan de rechterkant van het pad op een zichtheuvel een vreemd object waarneembaar dat bij nadere beschouwing blijkt te bestaan uit een jong konijn dat een enorm bronzen diamant omarmt.

C I love you

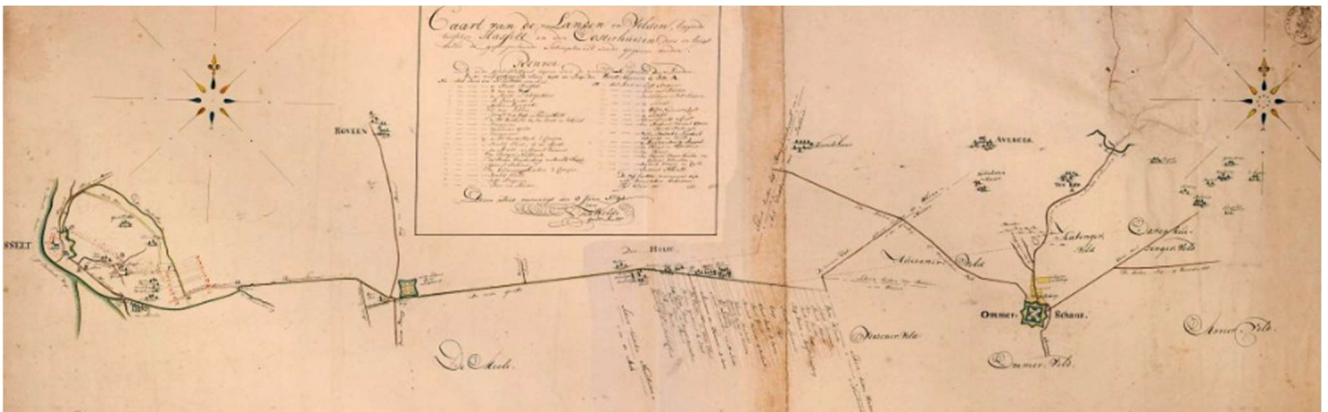
Bij de totstandkoming van het beeld hebben de ontwerpers zich laten inspireren door de omgeving. Zoals de diamant pas ontstaat na het slijpen van een ruwe steen, zo is het landschap in de regio pas ontstaan na ontginning en vervening. Door menselijk ingrijpen dus. De diamant verwijst ook naar het proces waarbij turf, dat voor 60% uit

koolstof bestaat, onder blootstelling aan extreme druk en temperatuur overgaat in bruinkool, daarna in steenkool, dan in antraciet, dan in grafiet en uiteindelijk kan transformeren tot diamant, dat voor 100% uit koolstof bestaat.

9. De Vaart van Van Dedem (Dedemsvaart)

De eerste die op het idee kwam om de uitgebreide veengronden van Noordoost-Overijssel te ontginnen en op die manier te gelde te maken was Gerrit Willem van Marle. De familie Van Marle bezat uitgestrekte veengronden in dat deel van de provincie. Maar daarvoor moest wel eerst een kanaal worden gegraven om de turf naar West-Nederland te kunnen verschepen. Hij dacht daarbij in eerste instantie aan een kanaal van Hasselt tot aan het veengebied het Arriërveld, iets voorbij de Ommerschans.

Van Marle had in 1791 redelijk uitgewerkte plannen klaar liggen maar kreeg door tegenwerking van onder meer de stad Zwolle geen Koninklijke goedkeuring. De stad was namelijk bang dat de doorvoerhandel met Duitsland over de Vecht via Zwolle teveel concurrentie zou ondervinden van het kanaal.

Plan Gerrit Willem van Marle (1791)

In 1802, drie jaar na de dood van Van Marle, trouwde zijn dochter Judith met Willem Jan baron van Dedem, die door dat huwelijk mede-erfgenaar werd van de uitgebreide bezittingen van de familie Van Marle.

De schoonzoon pakte het slimmer aan, perfectioneerde het plan van zijn schoonvader en slaagde er op slinkse wijze wel in om, in 1809, de vergunning tot het graven van een kanaal van de toenmalige koning Lodewijk Napoleon te krijgen.

Hetzelfde jaar nog werd in Hasselt begonnen met de aanleg. In 1811 werd het hoogveengebied, halverwege het huidige Balkbrug en Dedemsvaart, bereikt en kon de turfwinning beginnen.

Maar helemaal probleemloos verliep de aanleg zeker niet. Van Dedem kwam in geldnood. De graafwerkzaamheden en de aanleg van de vele sluisen kostten handen vol geld, terwijl de revenuen uit de turfwinning daarbij achterbleven. In 1825, de vaart was inmiddels gevorderd tot voorbij Dedemsvaart, was hij gedwongen het kanaal over te doen aan het Rijk. Toch slaagde hij erin om zijn levenswerk drie jaar later terug te kopen. Later ontstonden echter opnieuw financiële problemen en was hij gedwongen het kanaal met bruggen en sluisen voor de tweede keer te verkopen, waarbij het in 1845 eigendom werd van de provincie Overijssel. Pas in 1854 werd het 40 km lange kanaal ter hoogte van Ane aangesloten op de Vecht en was de vaart tot in de Vecht voor het eerst mogelijk.

De piek van de veenafgraving aan weerszijden van het kanaal lag tussen 1850 en 1880, toen meer dan 3.000 veenarbeiders in het gebied actief waren, waarvan velen in

het gebied zijn blijven wonen.

In de loop van de 20e eeuw nam het economisch belang van het kanaal steeds verder af, totdat in 1966 besloten werd het kanaal grotendeels te dempen om plaats te maken voor een autoweg.

10. Meerpalenroute (Dedemsvaart)

Om de aandacht te vestigen op een aantal unieke, monumentale villa's langs de Hoofdvaart is een route uitgezet die gemarkeerd is met meerpalen. Op elke meerpaal is een QR-code aangebracht die leidt naar een app met luisterverhalen over de geschiedenis van het betreffende pand en van het dorp.

De villa's dateren allemaal uit de 19e eeuw, dus uit de periode dat de Ommerschans was ingericht als bedelaars- en strafkolonie. Het zijn voornamelijk woningen van notabelen en verveners. Ze staan allemaal aan de Moerheimstraat, dat is aan de noordzijde van het kanaal. Omdat daar weinig ruimte is zijn de meeste meerpalen aan de zuidzijde van het kanaal ingegraven.

- Meerpaal 3 verwijst naar het voormalige, in 1862 gebouwde, gemeentehuis van Avereest en de ernaast liggende burgemeesterswoning. Het eerste gemeentehuis van Avereest, opgericht in 1815, stond feitelijk in Balkbrug, waar in de herberg van Kruizinga een secretarie was ingericht en waar de raadsvergaderingen werden gehouden

Uiterst rechts: de herberg van Kruizinga (omstreeks 1905)

De herberg van Kruizinga komt regelmatig terug in de annalen van de bedelaars- en strafkolonie Ommerschans.

- De Hervormde kerk uit 1833 aan de Hoofdvaart nr. 5 is niet gemarkeerd met een meerpaal maar is vermeldenswaardig omdat het een van de oudste gebouwen van Dedemsvaart is. De kerk is gebouwd met een subsidie van Koning Willem 1, op verzoek van de eerste verveners van Dedemsvaart onder aanvoering van Willem Jan baron van Dedem. Vandaar de naam: Van Dedemkerk.

- Vóór het oude postkantoor op de hoek van de Markt en Wisseling (de bijbehorende Meerpaal nr. 2 staat rechts van het pand), staat een gietijzeren monument, in de vorm van een obelisk, ter gedachtenis aan de naamgever van het dorp en van het kanaal, Willem Jan baron van Dedem. Het monument is in 1859 onthuld, acht jaar na zijn overlijden en precies 50 jaar nadat men in Hasselt was begonnen met de aanleg van het kanaal maar drie jaar voordat kanaalgravers de Vecht bij Ane zouden bereiken. 1859 was ook het jaar waarin het rijk, na aanhoudende financiële problemen, het beheer van de bedelaars- en strafkolonie Ommerschans overnam van de Maatschappij van Weldadigheid.

- Paal 11 is gewijd aan Huize *Moerheim*. Dit pand werd in 1848 gebouwd. De eerste bewoner was Coenraad Willem baron van Dedem, zoon van de stichter van Dedemsvaart en burgemeester van de gemeenten Nieuwleusen en Avereest. In 1869 is het pand verkocht aan Jan Daniel Ruys, de opa van tuinarchitect Mien Ruys.

- Paal 8 is gewijd aan villa *Arriër-End*. Het is één van de grootste en mooiste veenkoloniale villa's van Dedemsvaart en behoort tot de oudste panden van het dorp.

- Paal 5 markeert Villa Dina. Het pand is gebouwd in 1877 in opdracht van een vervener

(de bijbehorende meerpaal is ingegraven naast de oprijlaan). Vanaf 1918 diende het decennia lang als raadhuis van de gemeente Avereest.

11. Gerrit Rietveld (Julianastraat 58, Dedemsvaart)

Veel mensen kennen - of hebben op z'n minst gehoord van - de Nederlandse meubelmaker en architect Gerrit Thomas Rietveld (1888-1964). Zijn rood-blauwe stoel is wereldberoemd. Het Rietveld-Schröderhuis in Utrecht, dat hij in 1923-1924 ontwierp, staat sinds 2000 op de Unesco Werelderfgoedlijst. Dus op de lijst met cultureel en natuurlijk erfgoed dat mondiaal gezien als uniek en onvervangbaar wordt beschouwd.

Utrecht: Rietveld-Schröderhuis

Rood-blauwe stoel

Op de werelderfgoedlijst prijken sinds 2021 ook vier van de zeven Koloniën van Weldadigheid, waaronder Veenhuizen, Frederiksoord en Wilhelminaoord. Helaas is de bedelaarskolonie Ommerschans, hoewel deel uitmakend van de Koloniën van Weldadigheid, de werelderfgoedstatus niet gegund omdat er te weinig van de oorspronkelijke kolonie-bebouwing bewaard zou zijn gebleven.

Niet veel mensen zullen weten dat in Dedemsvaart ook een gebouw te vinden is dat door Rietveld is ontworpen. Het is mede te danken aan de toenmalige burgermeester van Avereest, tevens voorzitter van de Gemeentelijke Spaarbank, dat het zover is gekomen. Het bestuur van de Spaarbank verleende Rietveld, waarmee goede contacten waren opgebouwd in verband met het ontwerp voor een Cultureel Centrum in Dedemsvaart, in de zestiger jaren van de vorige eeuw namelijk de opdracht tot het ontwerp van een nieuw te bouwen hoofdvestiging van de bank. Het gemeentebestuur was eerder gecharmeerd geraakt van de ontwerpen van Rietveld, onder meer door zijn ontwerp voor het kantoorgebouw van de firma Schrale Beton aan de Willemsvaart in Zwolle.

Zwolle: kantoor firma Schrale Beton)

Kenmerkend voor de Stijl, de groep waartoe naast Rietveld ook kunstenaars als Mondriaan, van Doesburg, van Leck e.a. behoorden, is het gebruik van rechte horizontale en verticale lijnen, rechthoekige vlakken en het gebruik van de primaire kleuren rood, geel en blauw en van de niet bestaande kleuren grijs, zwart en wit. Het Cultureel Centrum is er nooit gekomen. Maar de Spaarbank wel. Rietveld heeft de opening van het gebouw niet zelf kunnen meemaken. Hij overleed namelijk in 1964, één jaar voor de ingebruikneming ervan.

Het bankgebouw heeft tot 1973 als zodanig dienst gedaan. Op dit moment is een drukkerij in het pand gevestigd.

En een 'link' met de Ommerschans? Nou, die is er ook. Ruim een miljoen bekende en onbekende Nederlanders en Belgen zijn verwant met één of meer vroegere bewoners of bewoonsters van één van de Koloniën van Weldadigheid. Zo ook Gerrit Rietveld. Een oudoom van Rietveld, Jacobus Gijsbertus, werd in september 1865 vanuit Utrecht naar de Ommerschans gezonden, Vermoedelijk wegens bedelarij. Zijn verblijf aldaar was echter van korte duur. Hij overleed er drie maanden na aankomst.

12. Sint Vitus kerk (Langewijk 172, Dedemsvaart)

De geschiedenis van de rooms katholieke Sint Vitus kerk hangt nauw samen met de aanleg van het kanaal de Dedemsvaart.

Nadat Willem Jan van Dedem in 1809 van de toenmalige koning Lodewijk Napoleon toestemming had gekregen voor het graven van "zijn" kanaal kon het werk beginnen. Gedurende de eerste jaren kon hij beschikken over voldoende Nederlandse arbeidskrachten, waaronder veel onderduikers. Maar vanaf 1815, toen de Franse troepen zich uit Nederland hadden teruggetrokken - het kanaal was inmiddels bevaarbaar tot de Ariërvaten, ongeveer halverwege het huidige Balkbrug en Dedemsvaart - lieten veel arbeiders Van Dedem in de steek. Vanaf die tijd was hij aangewezen op werknemers van elders. Die waren vooral beschikbaar in het dichter bevolkte, overwegend katholieke, Duitse Emsland. Om deze katholieke seizoenarbeiders naar het gebied te 'lokken', nam Van Dedem al vroegtijdig het initiatief tot de bouw van een katholieke kerk en pastorie. Hij was bereid daar zelf bouwgrond voor beschikbaar te stellen. Een opmerkelijk initiatief. Van Dedem was namelijk zelf hervormd, volledige vrijheid van godsdienst voor katholiek Nederland bestond nog niet; de beoefening ervan werd eigenlijk alleen gedoogd in schuilkerken. Het gebied was bovendien nog dunbevolkt en het handjevol katholieken op de vingers van één hand te tellen.

Toch verleende de koning - Willem 1 inmiddels - op verzoek van Van Dedem toestemming voor de bouw van een kerk. Deze nieuwe kerk werd in 1820 ingewijd, op de plek van de huidige kerk. Dus in hetzelfde jaar waarin een begin werd gemaakt met de inrichting en bouw van de bedelaarskolonie Ommerschans.

Vermeldenswaard is nog dat Van Dedem de instemming van de koning met de bouw van een katholieke kerk in een brief aan Johannes van den Bosch gebruikte als een warme aanbeveling voor de vestiging van een bedelaarskolonie op en rond de Ommerschans.

De eerste Sint Vitus kerk uit 1820, die door de gestage groei van de parochiegemeenschap als gevolg van de instroom van nieuwe katholieke arbeiders in verband met de graafwerkzaamheden aan het kanaal en de daarmee samenhangende vervening, al snel te klein werd, is nog eenmalig uitgebreid maar in 1875 vervangen door de huidige kerk.

Deze kerk is ontworpen door Alfred Tepe. Tepe was tijdgenoot van Pierre Cuypers, de ontwerper van het Rijksmuseum en het Centraal Station in Amsterdam. Tepe is minder bekend dan Cuypers, maar zijn betekenis voor de katholieke kerkenbouw in Nederland is minstens even groot geweest. Tussen 1871 en 1905 werden in het voormalige aartsbisdom Utrecht maar liefst 70 kerken naar zijn ontwerpen gebouwd, waarvan alleen al 13 in Overijssel en hiervan zes in Salland (Slagharen, Dedemsvaart, Lemelerveld, Hellendoorn, Raalte en Heeten). Helemaal toevallig is dat niet. Vanwege zijn goede verstandhouding met het toenmalige hoofd van de katholieke kerk in het aartsbisdom Utrecht, bisschop Schaepman, werd hem in zekere zin een totale

monopoliepositie gegund.

Deze bisschop, Andreas Schaepman, was eerder drie jaar lang, namelijk van 1843-1846, de vijfde katholieke zielenherder voor de bedelaars/bewoners op de Ommerschans. Andreas Schaepman en de bekende priester/dichter/politicus Herman Schaepman uit Tubbergen zijn verwant aan elkaar.

Tepe vond, net als Cuypers, dat de Nederlandse katholieke kerkbouwkunst moest voortborduren op Nederlandse gotische baksteenkunst van vóór de Reformatie, de Middeleeuwse gothiek, waarbij de toepassing van natuursteen zoveel mogelijk vermeden moest worden. Voorbeelden in de omgeving van deze bouwwijze zijn o.a. de Bergkerk, de Grote of Lebūinuskerk en de Broederkerk in Deventer. Zo ontstond de Nederlandse neo-gothiek. Kenmerkend voor deze neo-gothiek is, naast het gebruik van bakstenen aan de buitenkant, de slanke hoogopgaande bouwstijl, de toepassing van spitsbogen en gemetselde gewelven, de kleurrijke gebrandschilderde ramen en fraai gedecoreerd pleisterwerk in het interieur.

De Sint Vitus in Dedemsvaart is de tweede kerk die door Tepe is ontworpen. De eerste kerk, in Slagharen, is inmiddels is afgebroken. Dat betekent dat de Sint Vitus de oudste nog bestaande kerk van Tepe in Nederland is. Bij de bouw van de Sint Vitus is overigens dankbaar gebruik gemaakt van de bakstenen die bij de eerdere bouw van de kerk in Slagharen waren overgebleven.

Orgel Concertgebouw A'dam

Het orgel in de Sint Vitus is geleverd door de firma Maarschalkerweerd & Zn. Dezelfde firma die ook het bekende orgel in het Concertgebouw in Amsterdam heeft gebouwd.

13. Gashouder (Oude Zuidwolderstraat 13, Dedemsvaart)

In de eerste helft van de vorige eeuw telde Nederland ongeveer 200 gashouders. Ze dienden als reservoir voor de opslag van steenkoolgas, ook wel stadgas genoemd, dat via een ondergronds buizenstelsel geleverd werd aan bedrijven en particulieren. Niet om woningen mee te verwarmen, maar om op te koken.

Stadsgas werd geproduceerd in een gasfabriek waarbij steenkool werd verhit zonder dat er zuurstof werd toegelaten. Uit 1.000 kg. steenkool kon op die manier 400 m³ stadgas worden gedestilleerd. Het gas dat in Dedemsvaart werd opgeslagen was afkomstig van een gasfabriek in Hoogeveen, vanwaar het via een ondergrondse leiding naar Dedemsvaart werd getransporteerd.

De gashouder in Dedemsvaart dateert uit 1932. Het is een zogenaamde natte telescopische gashouder, waarbij de 'klok', het bovenste deel waarin zich het gas bevindt, drijft op een kuip met water, het onderste deel. De klok komt omhoog naarmate er meer gas in is opgeslagen en zakt weer in het onderste deel zodra de gasvoorraad daalt. In de gashouder kon maximaal 700 m³ worden opgeslagen. Met de opkomst van aardgas, begin jaren zestig van de vorige eeuw, raakten gashouders in onbruik, waarna ze bijna allemaal zijn gesloopt. De overgang van

stadsgas op aardgas betekende wel dat geisers en gasfornuizen moesten worden aangepast aan de hogere druk van aardgas.

De gashouder in Dedemsvaart is de enige nog complete gashouder in zijn soort in Nederland.

14. Kalkovens (Oude Zuidwolderstraat 13, Dedemsvaart)

In de jaren waarin Johannes van den Bosch zich oriënteerde op de vestiging van een bedelaars- en strafkolonie op de Ommerschans nam Willen Jan baron van Dedem het initiatief tot de bouw van een schelpkalkbranderij in Dedemsvaart. De omstandigheden voor de bouw van kalkovens waren gunstig. De benodigde brandstof - turf - was in overvloed aanwezig en de aanvoer van grondstof - schelpen - over water gemakkelijk. De turf die in de omgeving werd gewonnen werd per schip over de Dedemsvaart en de toenmalige Zuiderzee naar West-Nederland verscheept en daar afgeleverd bij schelpbranderijen. Vervolgens werden ter plekke strand- en zeeschelpen ingekocht die dan weer als retourvracht dienden voor de terugreis naar Dedemsvaart zodat ook daar schelpen kon worden gebrand.

Het procedé om schelpen of kalksteen in ovens tot ongeveer 1.000 graden Celsius te verhitten of te branden waarbij ongebluste kalk of schelpkalk ontstaat is al heel lang bekend. De Romeinen maakten er al gebruik van. Na blussen met water werd de schelpkalk vooral gebruikt als bindmiddel in metselspecie. De behoefte daaraan in de regio nam elk jaar toe omdat steeds meer mensen stenen huizen gingen bouwen. Volgens een overlevering werden bedelaars-bewoners van de Ommerschans bij tijd en wijle ingezet bij het zware werk in de branderij. Waar of niet waar, zeker is wel dat de nog bestaande branderij in Dedemsvaart in 1888, toen deze al lang in andere handen was overgegaan, bij een openbare aanbesteding van de minister van Justitie de levering kreeg toegewezen van een hoeveelheid schelpkalk aan de rijkswerkinrichtingen in Veenhuizen. Dezelfde inrichtingen waar eerder de onvrije kinderen bedelaarskolonie Veenhuizen van de Maatschappij van Weldadigheid was gevestigd.

Overigens waren in die periode niet minder dan vier schelpkalkbranderijen in Dedemsvaart actief met in totaal 12 ovens. De nu nog aanwezige branderij omvatte oorspronkelijk vier ovens. Een ervan is eind 19e eeuw gesloopt. Met drie actieve ovens kon een branderij nog steeds efficiënt werken. Terwijl in één oven werd gebrand, kon een andere worden geleegd en een derde opnieuw gevuld.

De opkomst van de cementindustrie en de import van goedkope steenkalk uit groeves rond het midden van de vorige eeuw betekenden het einde van de kalkovens in Nederland.

15. Reest-cirkel (Mulderij 7, Dedemsvaart)

De Reest-cirkel is een in keien uitgevoerd labirint dat niet te 'linken' is aan de Ommerschans en ook niet aan Van Dedem. Volgens Dedemsvaarter Willem Hulsegge, de maker, is een labirint geen doolhof maar een pad waar je doorheen wordt geleid met het idee dat je bij elke bocht dichterbij het antwoord op je levensvragen komt. Het midden is een stilteplek met ruimte voor meditatie.

Wat het ook is, het is in ieder geval een curieuze plek en een mooi rustpunt voor fietsers.

16. Graf Willem Jan baron van Dedem (Mulderij 11, Dedemsvaart)

Willem Jan baron van Dedem tot de Rollecate, zoals zijn naam officieel luidde, is op 21 november 1851 op 75-jarige leeftijd in huize Rollecate overleden. Op 26 november daaropvolgend is hij op begraafplaats De Mulderij begraven. De Mulderij was in 1833

gesticht voor de snel groeiende bevolking. Van Dedem had daarvoor zelf grond ter beschikking gesteld. Tot op dat moment waren de protestanten van Dedemsvaart aangewezen op de verder gelegen begraafplaats van Oud Avereest.

Zijn huwelijk met Judith van Marle is bepalend geweest voor de verdere rest van zijn leven. Door dat huwelijk kwam hij namelijk in aanraking met de uitgewerkte plannen van zijn schoonvader voor de aanleg van een turfvaart vanuit Hasselt richting de uitgestrekte veengebieden in Noordoost-Overijssel.

Het resultaat is bekend: de aanleg van de Dedemsvaart van Hasselt tot aan de Vecht bij Ane (Gramsbergen).

Van Dedem is vooral bekend geworden als vervener en als de man die de Dedemsvaart realiseerde, waarmee hij de aanzet gaf tot de ontwikkeling van een hele regio.

Maar hij deed meer. Zo was hij achtereenvolgens ook advocaat, president van de rechtbank Zwolle, directeur van de belastingen in Zwolle en lid van Provinciale Staten in Overijssel.

Als eerbetoon aan de overledene schreef de Groninger Courant op 2 januari 1852:

"Men denke slechts aan de Dedemsvaart, die schepping van één menschenleven. Als jongeling zag de Baron van Dedem, onlangs overleden, die uitgestrektheid gronds in doodsche stilte, en eer hij de oogen sloot, aanschouwde hij er de Dedemsvaart, als zijn werk, omzoomd door heerlijke landerijen en weiden en eene bevolking van meer dan 6000 zielen daarop en daarvan levende, terwijl handel en nijverheid er bloeide en der schatkist 's jaarlijks duizende guldens van daar toevloeit!"

Huize Rollecate (Den Hulst, omstreeks 1900)

Van Dedem woonde bij zijn dood op het landgoed Rollecate. De naam Rollecate is ontleend aan een gelijknamig landgoed in Vollenhove. De familie van Dedem was eigenaar van dat landgoed. In verband met de aanleg van de Dedemsvaart liet Van Dedem het huis in Vollenhove in 1821 afbreken en opnieuw opbouwen in Den Hulst, het huidige Nieuwleusen, direct aan zijn vaart. Hergebruik van stenen en ander sloopmateriaal om geld te besparen was in die tijd heel gebruikelijk.

Willem Jan baron van Dedem jr.

In 1853, twee jaar na zijn dood, werd op huize Rollecate een kleinzoon van de baron

geboren. Hij kreeg de naam van zijn grootvader en erfde ook het landgoed in Den Hulst. Willem Jan jr. was enig kind van Coenraad Willem baron van Dedem, de voormalige burgemeester van Avereest.

Willem Jan jr. heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de verdere ontwikkeling van de regio, in het bijzonder op het gebied van de modernisering van de landbouw en aan de bevordering van het landbouwhuishoudonderwijs op het platteland.

Hij liet rond 1900 al een stal bouwen voor 200 koeien. Met, als een van de eersten in Nederland, een melkmachine.

In 1913 stelde hij op verzoek van de Overijsselse Landbouw Maatschappij, waar hij bestuurslid was, de rentmeesterwoning en een deel van het landgoed beschikbaar om er een opleiding tot leraressen aan landbouwhuishoudscholen te laten vestigen.

Eerste directrice van de leraressen opleiding was Theda Mansholt, tante van de latere minister van landbouw en Eurocommissaris Sicco Mansholt.

Het huwelijk van Willem Jan jr. met Beerta Henriëtte Geertsema - verwant aan de latere VVD-prominent, minister en vicepremier Molly Geertsema - bleef kinderloos.

Na de dood van Willem Jan jr. in 1922 is het landgoed verkocht en begin jaren dertig afgebroken om ruimte te maken voor de N377. De leraressen opleiding verhuisde naar Deventer waar het Nieuw Rollecate werd genoemd.

Eind jaren '90 is Nieuw Rollecate opgegaan in de Saxion Hogeschool.

17. De Star (De Omloop 16, Balkbrug)

Korenmolen De Star is in 1848 gebouwd door molenaar Jan ten Kate. De Star stond oorspronkelijk niet ver van de Dedemsvaart, in het centrum van Balkbrug, waar het graan gemakkelijk per schip kon worden aangevoerd. Na demping van het kanaal is de molen in 1975 over ruim 500 meter verplaatst naar de huidige locatie.

De Star (omstreeks 1900)

Bij de bouw van de molen in 1848 hebben molenaar Jan ten Kate en de toenmalige directeur van de Maatschappij van Weldadigheid in Frederiksoord, Jan van Konijnenburg, een overeenkomst gesloten waarbij de molenaar zich verplichtte een wijk te graven vanuit de Dedemsvaart tot aan zijn molen en tevens grond af te staan aan de Maatschappij, zodat deze nieuwe wijk kon worden doorgetrokken tot aan de Ommerschans. Daarmee zou het bedelaarsgesticht een directe vaarverbinding met de Dedemsvaart krijgen. Als wederdienst verplichtte de Maatschappij zich alle rogge en gerst die nodig was om te voorzien in de eigen behoefte van de kolonie Ommerschans, uitsluitend te laten malen respectievelijk pellen, tegen een vooraf vastgestelde prijs, door molenaar Ten Kate. In 1869 wordt de overeengekomen prijs voor het malen van de rogge in een nieuwe overeenkomst nog eens verhoogd en worden de afspraken over het pellen van gerst ongedaan gemaakt omdat er geen gerst meer wordt verbouwd in Ommerschans.